

Zdenka Šadl

Plačano gospodinjsko delo v Sloveniji

POVZETEK: Članek obravnava problematiko plačanega gospodinjskega dela v Sloveniji ter njegovo vlogo pri usklajevanju poklicnega in družinskega življenja. Avtorica ugotavlja, da pomanjkanje statističnih in javnomnenjskih podatkov otežuje proučevanje razširjenosti plačane gospodinjske pomoči in trenda gibanja tovrstnega dela na črno pri nas. Glavni namen članka je osvetliti nekatere družbeno-ekonomske dejavnike in spremembe v (post)tranzicijskem obdobju v Sloveniji, ki lahko pojasnijo prisotnost plačane gospodinjske pomoči in trend gibanja tovrstne oblike dela v prihodnje. Dostopni kvalitativni in kvantitativni podatki kažejo, da pomoč pri čiščenju in drugih gospodinjskih opravilih najemajo predvsem tista gospodinjstva, ki vključujejo ženske z višjo in visoko izobrazbo.

KLJUČNE BESEDE: plačano gospodinjsko delo, čistilke, ženske, usklajevanje poklicnega in družinskega življenja

NUDIM: »Ali potrebujete pridno žensko roko, ki bi vam pospravila bivalne prostore, zlikala perilo, skuhalo dobro kosilo in z vami ob kavici poklepetala?«
Salomonov oglasnik (1003), 5. 10. 2000.

IŠČEM: »Čiščenje, likanje, pospravljanje ali vodenje gospodinjstva sprejem.«
Salomonov oglasnik (899), 7. 10. 1999.

1 Obseg plačane gospodinjske pomoči v Sloveniji

V zadnjih desetletjih se je v razvitem svetu močno povečalo povpraševanje po plačanem domačem delu¹ (Cohen 12. 4. 1998; Gorz 1994; Gregson in Lowe 1994; Hochschild 2003). Preporod in širitev dela, ki so ga nekateri sociologi (npr. Coser 1973) razglasili za dokončno zastarelega, sta povezana z globalnimi ekonomskimi in družbenimi spremembami. Literatura navaja vrsto različnih dejavnikov, kot so naraščajoče zaposlovanje žensk (zlasti poročenih žensk z otroki) v javni sferi, naraščanje dvokariernih (profesionalnih) parov z dvema zaslužkoma, naraščanje profesij in menedžmenta, naraščajoča dohodkovna neenakost, pomanjkanje oz. podrazvitost dnevnega varstva otrok, kultura dolgega delovnega časa ter naraščajoče mednarodne in notranje migracije žensk.

1. V članku uporabljamo skladno z razlikovanjem konceptov *domače*, *družinsko* in *gospodinjsko delo* (glej Rener 2000: 285) ožji izraz *gospodinjsko delo*, saj bomo govorili predvsem o čiščenju in likanju.

Najpogostejši najemniki gospodinjske pomoči in varstva otrok so dvokarierni heteroseksualni pari in elite profesionalcev (Gregson in Lowe 1994), plačano gospodinjsko pomoč pa vse bolj uporabljajo tudi samski ljudje in ostareli, ki živijo sami (Salzinger 1991). Med ponudniki dela prevladujejo brezposelne ženske, slabo plačane zaposlene ženske iz delavskega razreda, priseljenke in mlajše upokojenke. Izločanje gospodinjske produkcije (ang. household outsourcing) je najbolj razvito v ZDA (Hochschild 1997, 2003), Avstraliji (Bittman in dr. 1999) in na Nizozemskem (Tijdens in dr. 2000, v de Ruijter in dr. 2003: 1). Potreba po plačani gospodinjski pomoči pa bo – kot posledica družbenih in demografskih trendov – naraščala tudi v državah zahodne Evrope (Cancedda 2001).

Kako pa je z izločanjem gospodinjskega dela v Sloveniji? Podatki (Dremelj 2003; Kogovšek in dr. 2003; Filipovič in dr. 2005 itd.) kažejo, da ljudje v Sloveniji svoje potrebe po opori v zasebni sferi, vključno s potrebo po instrumentalni opori – ta obsega tudi pomoč pri manjših gospodinjskih opravilih – zadovoljujejo predvsem s pomočjo neformalnih virov, kot so družinski člani, bližnji sorodniki, prijatelji in sosedi. Pomoč, ki jo nudijo neformalni viri, izvira iz družbenih odnosov, je ločena od trga in se izvaja brezplačno. V vlogi pomočnice izstopajo predvsem babice, ki varujejo vnuke, prek tega pa vstopajo tudi na področje gospodinjskega dela: družini svojih otrok pogosto skuhamo kosilo, pospravijo stanovanje ali zlikajo perilo. Raziskava med mladimi, ki že imajo otroke (Ule in Kuhar 2003: 118, 119), je pokazala, da se jih večina pri zahtevnem usklajevanju službe in družine opira na pomoč svojih staršev oz. to pomoč od njih pričakujejo v prihodnosti.

Kljub neformalni opori postaja plačana gospodinjska pomoč vse bolj aktualna tudi pri nas. Med vzroke t. i. formalnega izločanja gospodinjskih dejavnosti bi lahko vključili mobilnost, ki zmanjšuje dostopnost virov neformalne pomoči (daljša, kot je krajevna razdalja med starši in gospodinjstvom otrok, ki že imajo družino, manj je pomoči) in (pre)zaposlenost oz. pomanjkanje časa na strani ponudnikov neformalne opore (npr. zaposlitev babic). Neformalna pomoč lahko postane manj privlačna tudi zaradi vse večjega pomanjkanja časa na strani prejemnikov pomoči, saj jim časovni pritiski otežujejo vzajemno izmenjavo uslug.² Poleg tega se ljudje v veliki meri ne obračamo k sorodnikom ali prijateljem za pomoč pri likanju ali čiščenju – za tovrstne storitve je bolj »primerna« plačana pomoč. Od starih staršev, ki predvsem varujejo vnuke in finančno podpirajo mlade starše, je težje pričakovati, da bodo pomagali pri večjih in zahtevnejših hišnih ter gospodinjskih opravilih.

S povečevanjem povpraševanja po gospodinjski pomoči se tako odpira in širi specifičen trg, na katerem ponujajo svoje storitve čistilni in gospodinjski servisi oz. agencije.³

---

2. Neformalno izločanje gospodinjskih in skrbstvenih dejavnosti ustvarja družbene obveznosti, ki so toliko večje, kolikor višja je cena časa, ki ga porabijo ponudniki neformalne pomoči, saj so stroški vlaganja ponudnika višji. Torej morajo tudi prejemniki vložiti več časa za vzajemne izmenjave, kar pa zmanjšuje relativno privlačnost neformalne pomoči (de Ruijter in dr. 2003).

3. Na www.cistilni.net (oktober 2006) najdemo raznovrstno ponudbo čiščenja poslovnih in zasebnih prostorov.

Ponudb za čiščenje in pospravljanje stanovanj, likanje, varstvo otrok ali nego ostarelih je čedalje več, o čemer poročajo tudi tiskani mediji. Npr. v reviji Podjetnik (10. 2. 2004) lahko preberemo: »Za redno pomoč v gospodinjstvu, ki vključuje čiščenje, pranje in likanje perila, se odloča vse več ljudi, ki pričakujejo, da zanesljiva gospodinja najmanj enkrat tedensko opravi dogovorjeno delo. /.../ Vse več pa je tudi gospodinjstev, ki za večja čiščenja najamejo čistilni servis.« Tovrstne storitve ponujajo tudi posameznice, ki pa svoje dejavnosti ne registrirajo (legalizirajo). Tu gre za urno plačilo »na roko«, dejavnost torej opravljajo na črno. Ker so storitve servisov relativno drage, se veliko gospodinjstev raje odloča za zaposlovanje gospodinjskih pomočnic na črno.

Glede na dejstvo, da največji del plačanega gospodinjskega dela poteka na črno in da primanjkuje dostopnih statističnih in javnomnenjskih podatkov, je obseg tega dela in trend njegovega gibanja težko natančno opredeliti. Dostopni podatki kažejo, da so potrebe po plačani pomoči velike. Raziskava v okviru projekta SIPA⁴ je pokazala, da »v približno 80 % gospodinjstev ženske ocenjujejo, da bi potrebovale pomoč na domu, v največ primerih zaradi posvečanja karieri in izobraževanju ter zaradi pridobivanja nekaj prostega časa zase. Kar 83,7 % anketiranih žensk je navedlo, da bi pomoč potrebovale za občasno čiščenje in pospravljanje, sledita likanje in pranje s 66,6 % in varstvo otrok s 60,2 %. Anketiranke so navedle še kuhanje (22,4 %), iti po otroka v vrtec (17,7 %) in nekatera druga opravila«. Po drugi strani se je približno 80 % starejših nezaposlenih žensk z nizko izobrazbo (anketiranih 100 oseb v Ljubljani) pripravljene zaposliti za primerno plačilo v sistemu nujenja pomoči na domu v gospodinjstvih z majhnimi otroki.

Iz podatkov raziskave sklepamo, da anketiranke niso zadovoljne z urami, ki jih porabijo za neplačano družinsko delo, zato želijo zmanjšati čas, namenjen tem opravilom, z najemom plačane pomoči – s tem bi pridobile več časa predvsem za svoje plačano delo (posvečanje karieri, izobraževanje) in več prostega časa zase. Prav prisotnost težnje po varčevanju s časom, namenjenega gospodinjskim opravilom, sodi med tiste časovne vire zaposlenih žensk (poleg časovno zahtevne službe in gospodinjstva ter odsotnosti težnje po zmanjšanju plačanih ur v sferi zaposlitve), ki napovedujejo prisotnost tuje pomoči v gospodinjstvu (plačane, neplačane in občasne pomoči) (Tijdens in dr. 2003).

Kakšna sta bila povpraševanje po plačani pomoči v gospodinjstvu in ponudba te pomoči v Sloveniji v preteklosti, smo poskušali preveriti s pregledom oglasov, vezanih na ponudbo in povpraševanje po plačanem družinskem delu (pomoč v gospodinjstvu, čiščenje, likanje, varstvo otrok, nega ostarelih), ki so bili objavljeni v Salomonovem oglasniku v obdobju med aprilom leta 1989 in oktobrom leta 2000. Na podlagi ponudbe lahko sklepamo, da je trend plačanih storitvenih del rahlo naraščal.⁵ Ponudba se je

4. Raziskava, izvedena med septembrom in novembrom 2005, je zajela 400 gospodinjstev z majhnimi otroki v Ljubljani in Mariboru (300 gospodinjstev v Ljubljani in 100 v Mariboru). SIPA: http://sipa.mirovni-institut.si/slo/novice/novica_13_01_2005.htm (oktober 2006).

5. Ugotovili smo naslednjo pogostost ponudbe (v posameznem letu veljajo enote za marec in april, razen v letu 1989, v katerem je Salomonov oglasnik izšel samo v aprilu): 1989: 0,4; 1990: 5, 16; 1991: 23, 35; 1992: 13, 17; 1993: 12, 17; 1994: 24, 18; 1995: 16, 18; 1996: 26, 23; 1997: 17, 31; 1998: 29, 43; 1999: 46, 46; 2000: 50, 39.

posebej okrepila po letu 1996 oz. konec devetdesetih let.⁶ Tu je treba upoštevati, da je v tem času zaradi odpuščanja zaposlenih v feminiziranih dejavnostih delež žensk med registriranimi brezposelnimi osebami začel naraščati. Povečano ponudbo gospodinjskih pomočnic bi torej lahko povezali s težavami in odpuščanjem zaposlenih v dejavnostih, ki so zaposlovale predvsem ženske (še zlasti v tekstilni in obutveni industriji). Kot ugotavljajo Sicherl in dr. (2003, v Tang in Cousins 2005: 530), so se delavci potem, ko so izgubili službe zaradi prestrukturiranja, racionalizacije in privatizacije, začeli bodisi upokojevati ali pa preusmerjati v neformalno ekonomijo. To je veljalo predvsem za starejše delavce in ženske. V pogojih naraščajoče brezposelnosti žensk konec devetdesetih let je plačana gospodinjska pomoč (bodisi v obliki dela na črno ali pod okriljem gospodinjskih servisov) za nekatere ženske in njihove družine postala praktično edina možnost preživetja.

Zaradi precej manjšega števila enot pri povpraševanju v primerjavi s ponudbo pa o obsegu povpraševanja ne moremo sklepati. Obseg povpraševanja, ki ga razkrivajo oglaševalski podatki, je podcenjen in ne odraža celotnega povpraševanja po pomoči v gospodinjstvu. Čeprav namreč poteka iskanje pomoči tudi prek oglasov, zaposlovalnih agencij in čistilnih ter gospodinjskih servisov, ljudje v glavnem povprašujejo znance, prijatelje in sodelavce, ali kdo ve za »pridno gospo«. To potrjujejo tudi izjave sogovornic v naših intervjujih, ki smo jih v letu 2005 opravili s 15 čistilkami oz. gospodinjskimi pomočnicami iz različnih krajev po Sloveniji. Nekateri pa za pomoč vprašajo čistilke, ki čistijo organizaciji, v kateri so tudi sami zaposleni. Terezija⁷ je npr. povedala:

Bila sem pridna, kakor sem pač pridna, in me je ena gospa prosila, če bi lahko prišla k njej pospravljat domov ... Na tak način sem začela delati. No, in potem je to šlo od prijateljice do prijateljice, ustno, vse po vezi. Vse stranke, ki sem jih dobila, sem vse po vezi dobila. (Terezija, 55 let, gospodinjsko delo opravlja 27 let.)

Zaradi prevlade neformalnih družbenih kanalov v pridobivanju »pridnih« čistilk je torej težko pridobiti celotno sliko plačanega gospodinjskega dela v Sloveniji. Iz oglasov pa lahko razberemo, da sta čiščenje in likanje najpogostejši dejavnosti, po kateri povprašujejo zasebna gospodinjstva. Podobno ugotavlja raziskava SIPA: ženske potrebujejo »zunanjo« pomoč predvsem pri čiščenju, pospravljanju in likanju ter pranju. Tudi intervjuji so pokazali, da delojemalke v glavnem čistijo stanovanja in likajo, nekatere pa pomagajo tudi pri pripravi hrane.

Podatki iz Ankete o delovni sili iz leta 2005 (ad hoc modul Usklajevanje službenega in družinskega življenja) kažejo, da so v zadnjih 12 mesecih najeli varuško okrog 3 % gospodinjstev (na vprašanja so odgovarjala samo gospodinjstva, v katerih živijo otroci,

---

6. Od leta 1997 dalje je na ponudbo storitev v Salomonovem oglasniku verjetno vplivala tudi nova določba, po kateri morajo osebe, ki ponujajo svoje storitve prek medijev, predložiti dokaze o priglasitvi osebnega dopolnilnega dela, med katera sodi tudi občasna pomoč v gospodinjstvu in pri vzdrževanju stanovanja ali hiše. Pogostost ponudbe, ki jo razkriva analiza oglasov, zato ni odraz resničnega stanja, večji del plačanega gospodinjskega dela in varstva otrok se namreč izvaja na črno.

7. Imena, ki jih uporabljamo, so izmišljena. Obširnejša analiza podatkov iz intervjujev bo podana na drugem mestu.

mlajši od 15 let), približno enak delež gospodinjestev (3 %; interval zaupanja: 2,2 %–3,1 %) pa je najelo tudi pomoč pri čiščenju stanovanja (na to vprašanje so odgovarjala vsa gospodinjstva).⁸ 80 % gospodinjskih pomočnic, ki so jih najela gospodinjstva, na teden navadno dela med 1 in 6 urami.

Vidne razlike se pokažejo pri izobrazbi žensk v gospodinjstvih, ki najemajo pomoč pri čiščenju: pomoč je v zadnjih 12 mesecih najelo le 0,3 % (interval zaupanja: 0,1 %–0,6 %) žensk s poklicno ali nižjo izobrazbo, 2,3 % (interval zaupanja: 1,6 %–3,0 %) žensk s srednješolsko izobrazbo in 7,0 % (interval zaupanja: 5,5 %–8,5 %) žensk z višješolsko ali še višjo izobrazbo (takšni izobrazbeni razredi so bili izbrani, ker je bilo mogoče anketirane osebe vanje porazdeliti dokaj enakomerno).

Intervjuji so pokazali, da plačano pomoč najemajo gospodinjstva z boljšim ekonomskim položajem. Intervjuvanke so med delodajalkami omenjale: visokošolske predavateljice, arhitektke, zdravnice, prevajalke, pa tudi menedžerke in samozaposlene podjetnice. Podobno so poročali iz agencije Tom, s predstavnikom katere smo izvedli kratek telefonski intervju maja leta 2005. Čistilni servis, ki nudi storitve tudi zasebnim gospodinjstvom, najemajo, po besedah njegovega predstavnika, predvsem »šolani, premožni ljudje« oz. profesionalci, kot so odvetniki in zdravstveni delavci. Tudi stranke podjetnice M. M., ki svoj gospodinjski servis vodi že 13 let, so po njenih besedah iz srednjega in višjega razreda, tisti, ki so bolj izobraženi, ter lastniki podjetij – čeprav so med odjemalci storitev v zadnjih dveh, treh letih tudi »povprečne slovenske družine« (http://mapic.cistilni.net/clanek_Anja-str2.html, oktober, 2006). Naši kvantitativni in kvalitativni podatki so skladni z ugotovitvami tujih raziskav (npr. Bittman in dr. 1999; Gregson in Lowe 1994; Hochschild 1997; Tijdens in dr. 2000, v de Ruijter in dr. 2003; Warren 2003: 746), da pomoč pri čiščenju najemajo v večji meri nosilci poklicev z vrha poklicne piramide.⁹ Vendar pa bo zaradi redkosti pojava (majhnega števila enot) potrebnih še več empiričnih raziskav, da bi to lahko trdili z večjo gotovostjo.

Čeprav izmerjeni delež gospodinjestev, ki najema pomoč pri čiščenju, ni velik, pa plačano gospodinjsko delo je prisotno v Sloveniji in zdi se, da v zadnjih letih narašča. Aktualnost plačanega dela v zasebnih gospodinjstvih v (post)tranzicijskem obdobju in verjetnost njegovega naraščanja v prihodnjih letih lahko pojasnimo s konfliktom med (plačanim) delom in družino, ki ga občutijo zaposleni, zlasti ženske z višjo izobrazbo, in z nekaterimi družbeno-ekonomskimi spremembami.

8. Spletni podatki – ad hoc modul Usklajevanje službenega in družinskega življenja, Anketa o delovni sili, 2005, SURS. Podatki so neutruženi, n = 5.043 gospodinjstev.

9. Raziskava o kombiniranju plačanega dela in družine v ZDA je pokazala, da menedžerji družinske zahteve zadovoljujejo s plačanimi storitvami, tovarniški delavci pa se obračajo po pomoč k sorodnikom (Hochschild 1997). Čeprav so pri teh »izbirah« pomembni dohodki, pa je verjetno, da so ljudje z višjimi dohodki bolj geografsko mobilni in s tem oddaljeni od virov neformalne opore.

2 Konflikt med plačanim delom in družinskim življenjem

Plačano delo in družina sta področji življenja, ki se lahko medsebojno dopolnjujeta, pa tudi izključujeta. Obveznosti v sferi doma otežujejo učinkovito delovanje v sferi plačanega dela in obratno, kar lahko vodi v konflikt med poklicnimi in družinskimi vlogami. Usklajevanje obeh segmentov je zato pogost problem zaposlenih partnerjev oz. staršev. Pojavlja se tako v družinah, ki najemajo pomoč, kot tudi v družinah gospodinjskih pomočnic in čistilk. Čeprav se z nasprotujočimi se vlogami srečujejo tudi ponudniki plačanega gospodinjskega dela, se bomo v nadaljevanju osredinili na konflikte, ki vplivajo na povpraševanje po plačanem gospodinjskem delu.

Konflikt vlog ima različne vzroke: pomanjkanje časa (časovne zahteve ene obveznosti ovirajo izpolnjevanje druge), preobremenjenost (opravljanje ene obveznosti povzroča utrujenost, ki otežuje oz. onemogoča polno učinkovitost opravljanja druge obveznosti) in vedenjske razlike (obveznosti v vsaki sferi zahtevajo poseben način vedenja, ki pa ga ni mogoče posplošiti) (Greenhaus 1988: 25). Kot ugotavlja N. Černigoj Sadar (2002: 97), se časovno nasprotje nanaša na problem ustreznega oblikovanja urnika, »ker so zahteve in s tem povezano obnašanje nekompatibilni«. Pri preobremenjenosti se čustvene napetosti, ki jih ustvarja ena vloga, prelivajo na izvajanje druge vloge, pri vedenjskem konfliktu pa gre za to, da imajo ženske pogosto težave pri »'preklop/itvi/' iz ene vloge v drugo«.

V številnih profesijah je postalo nadurno delo pogost pojav. Veliki časovni vložki so lahko povezani z notranjimi vzgibi (visoka stopnja vpletenosti v poklicno vlogo) ali pa z bolj objektivnimi, zunanji okoljsčinami – pogosto se pojavljajo kot pogoj za ohranitev zaposlitve ali napredovanje ter za višje plačilo. Izogibanje daljši prisotnosti na delovnem mestu lahko sproža neugodne neformalne posledice in vodi v marginalizacijo. Da imajo starši časovno vedno bolj zahtevne službe, pove npr. podatek (Kanjuo Mrčela in Černigoj Sadar 2004), da si skoraj polovica vprašanih želi daljši delovni čas v vrtcih. V Sloveniji bi po podatkih iz leta 2001 približno 30 % anketiranih raje delalo manj ur kot sedaj, samo 5 % pa več ur (Sicenter, http://www.sicenter.si/slo_sum_surveysi.html, oktober 2006).

Na pomanjkanje časa in problem ustreznega oblikovanja urnika vplivajo tudi časovno netipična dela. Delo, ki je organizirano projektno in mora biti opravljeno v kratkih rokih, zahteva velike časovne vložke in spremenljive delovne ure. Tako sta zlasti pri netipičnih oblikah zaposlitve čedalje manj ločena delovni in »prosti« čas. Med netipične oblike zaposlitve sodijo tudi samozaposleni, katerih število v Sloveniji od leta 2000 narašča (Pajnkihar 2003: 17). Ti poklici so tako glede časa kot kraja dela izjemno prilagodljivi (prilagodljiv delovni čas sicer lajša kombiniranje plačanega dela in družinskega življenja), vendar pa zaradi pritiska tržnih razmer in povečane konkurence pomenijo večjo časovno in delovno obremenitev. Nadpovprečno več dolgih delovnikov imajo med drugimi prav samozaposleni starši (63 %) (Kanjuo Mrčela in Černigoj Sadar 2004). Časovno netipično delo je značilno tudi za akademsko kariero, ki s pedagoškimi, raziskovalnimi, institucionalnimi in profesionalnimi dejavnostmi zahteva polni časovni angažma zaposlenih.

Pritisk, ki ga ustvarja potreba po združitvi obeh sfer, je odvisen tudi od države oz. nacionalnih socialnih politik, ki lahko z različnimi izboljšavami skrbijo za področje družine. Programi za otroško varstvo in pravica do plačanega porodniškega dopusta naj bi načeloma zmanjšali pritisk, ki ga ustvarja potreba po usklajevanju zaposlitve in zasebnega življenja. Prav v Sloveniji, kjer obstajajo družini prijazne politike in razmeroma obsežni državni podporni sistemi, pa je v primerjavi z drugimi državami z manj ugodno socialno politiko – razen Švedske – pritisk usklajevanja dela in družine za zaposlene ženske največji.

O tem pričajo podatki ankete, ki je bila izvedena leta 2001 na reprezentativnih vzorcih odraslih oseb iz 8 držav v okviru projekta Household, Work and Flexibility (HWF).¹⁰ 18 % Slovenk, kar je največji delež med vsemi v raziskavo vključenimi moškimi in ženskami, je poročalo, da jim opravljanje plačanega dela pogosto otežuje izpolnjevanje obveznosti do družine in drugih pomembnih oseb v njihovem življenju. Tudi delež tistih žensk iz Slovenije, ki ocenjujejo, da jim plačano delo pogosto otežuje opravljanje nujnih gospodinjskih nalog (20 %), je med najvišjimi – dejansko je drugi najvišji med vsemi anketiranimi, saj je takoj za ženskami s Švedske (28 %). Slovenke izstopajo tudi v tem, da pogosteje občutijo pritiske usklajevanja kot moški, natančneje – v tem, da zaradi plačanega dela občutijo več težav pri opravljanju gospodinjskih opravil (Jager in dr. 2003: 13, 14). Smer, ki določa konflikt vlog pri Slovenkah, izhaja predvsem od (plačanega) dela k družinskim obveznostim in gospodinjskemu delu. Ob tem je (za namene pričujočega članka) pomemben tudi podatek, da ima pri zaznavi pritiska pomembno vlogo raven izobrazbe. Največji pritisk vselej občutijo višje izobraženi anketiranci obeh spolov, kar velja za vse vključene države, vključno s Slovenijo (Jager in dr. 2003: 31; van der Lippe in dr. 2003).

Kako pojasniti večji pritisk usklajevanja, ki ga občutijo Slovenke, v primerjavi z drugimi anketiranci obeh spolov? Eden od dejavnikov pritiska je dolg delavnik – za Slovenijo sta značilna visok delež zaposlenih žensk in prevlada zaposlenosti žensk za polni delovni čas. Tako ženske v Sloveniji opravijo v povprečju več delovnih ur na teden (40,9), kot je povprečje za EU (Kanjuo Mrčela 2004, v Kanjuo Mrčela in Černigoj Sadar 2004: 4). Daljši, kot je delavnik, manj časa ostaja za obvladovanje družinskih obveznosti, kar otežuje optimalno usklajevanje plačanega dela in zasebnega življenja. Drugače povedano, večji, kot je obseg časa, porabljenega za plačano delo, višja je raven zaznanega konflikta vlog. Podatki (Černigoj Sadar in Brešar 1995; Černič - Istenič 2001) tudi kažejo, da znaten delež žensk v Sloveniji povezuje harmonizacijo delovnega in družinskega življenja s krajšim oz. polovičnim delovnim časom.¹¹ Prav zaposlitvev

10. Anketa HWF je bila izvedena na Nizozemskem, v Združenem kraljestvu, na Švedskem, v Sloveniji, na Madžarskem, v Bolgariji, v Romuniji in na Češkem (Jager in dr. 2003).

11. Potrebe zaposlenih žensk po krajšem delavniku so pomembno determinirane s prisotnostjo majhnih otrok – tedaj se obseg družinskega dela znatno poveča, kar ob zaposlitvi za polni delovni čas vodi k večji obremenjenosti žensk. Raziskava HWF je pokazala, da prisotnost majhnih otrok ustvarja največji pritisk na kombiniranje dela in družine prav pri Slovenkah, zlasti v kombinaciji z dolgim delavnikom (Jager in dr. 2003: 17). Kot kažejo podatki, je krajši delavnik že sredi devetdesetih let želela približno tretjina žensk z otroki, starimi do treh let (Černigoj Sadar in Brešar 1995).

za skrajšani delovni čas pa lahko razumemo kot dejavnik, ki potencialno lajša pritisk usklajevanja obeh sfer (Jager in dr. 2003: 7–8). Vendar moramo pri tem upoštevati, da so pozitivni vplivi te oblike dela pomembno odvisni od socialnih politik, ki jo spodbujajo in obenem zmanjšujejo njene negativne posledice (zmanjšana materialna varnost). Glede na dejstvo, da Slovenija ne zagotavlja možnosti za fleksibilne oblike dela pod ugodnimi pogoji (fleksibilnost + socialna varnost), so ženske in moški (z otroki ali samski) še vedno bolj naklonjeni zaposlitvi z daljšim delovnim časom – želijo si trdnejših in bolj trajnih oblik zaposlitve. Raziskava HWF (Sicherl in Remec 2002, v Pajnkihar 2003) je pokazala, da je v Sloveniji glede na varnost dela s strani zaposlenih najbolj zaželena standardna oblika zaposlovanja (tj. pogodba za nedoločen čas s polnim delovnim časom in stalnim delavnikom). Zaposlitev s krajšim delovnim časom je redka¹² in v okviru raziskave postavljena v skupino z negativnimi elementi fleksibilnosti.

Na višjo stopnjo stresnosti vpliva tudi večja obremenjenost žensk z domačimi opravili in skrbjo za otroke v primerjavi z moškimi. V Sloveniji pri delitvi družinskega dela (skrb za otroke, gospodinjsko delo) ni dosežena opaznejša enakopravnost med partnerjema – večino dela opravijo ženske (Ule, Renner in dr. 2003). Breme neplačanega dela (dolgi delovnik) zato postavlja ženske v težji položaj kot moške. Vendar pa je, po podatkih ankete HWF (Tang in Cousins 2005: 536–538, 546–547), delež moških iz Slovenije, vključenih v dnevno skrb za otroke in nekatera domača opravila, v primerjavi z drugimi državami, razen Švedske, višji. Tudi podatki raziskave o porabi časa med Evropejci za obdobje med leti 1998 in 2002 (How Europeans spend their time: Everyday life of women and men 2004) kažejo, da moški v Sloveniji, poleg Estoncev, Madžarov in Belgijcev, porabijo več časa dnevno za domača opravila v primerjavi z moškimi iz drugih opazovanih evropskih držav. To pa pomeni višji delež po položaju moškega in ženske enakopravnih družin v Sloveniji, zaradi česar se je Slovenije med raziskovalci v projektu HWF oprijela oznaka »Švedska na jugu« (delitev domačega dela med spoloma je namreč najbolj enakopravna na Švedskem). Čeprav torej igra pri večjem pritisku usklajevanja pri Slovenkah pomembno vlogo njihova dvojna obremenjenost, pa njihovo doživljanje večjega pritiska težje pojasnimo s trdno tradicionalno delitvijo domačega dela.

Iz omenjene raziskave o porabi časa so zanimivi tudi podatki, da so Slovenke med najbolj časovno obremenjenimi v sferi domačega dela (zanj porabijo okoli 5 ur dnevno). Najbolj časovno obremenjujoča gospodinjska dejavnost za ženske v Sloveniji je priprava hrane – za to dejavnost, podobno kot za pomivanje posode, porabijo več časa kot večina ostalih žensk v opazovanih državah. Drugo mesto zavzemata čiščenje in vzdrževanje stanovanja. Tudi likanje je med Slovenkami v primerjavi z drugimi državami pogosta dnevna dejavnost. Primerjalno visoko časovno obremenjenost Slovenk z domačim in gospodinjskim delom potrjujejo tudi najnovejši podatki (Aliaga 2006). Sklepamo lahko, da imajo Slovenke visoka merila glede opravljanja gospodinjskih del:

---

12. Po podatkih Ankete o delovni sili 2002 sodimo Slovenci pod povprečje (delež za Slovenijo v letu 2002 je 6,1 %) (Pajnkihar 2003: 11). Podatki Eurostata kažejo celo upad tovrstne zaposlitve v letu 2002 glede na leto 1998 (Tang in Cousins 2005: 545).

vse in vedno (lepo) pospravljeno, temeljito očiščeno, sveže in natančno zlikano, dobro (doma) skuhanu kosilo itd.

Ti podatki kažejo na veliko skrb in časovno preobremenjenost Slovenk z gospodinjskim delom in domom. Takšno (praktično) vedenje na ravni vrednotne usmerjenosti potrjujejo tudi podatki svetovne raziskave vrednot (za leti 1990 in 1995). Slovenke, skupaj z Bolgarkami in Madžarkami, v primerjavi z drugimi anketiranimi ženskami bolj podpirajo stališče, da je biti gospodinja enako zadovoljujoče oz. izpolnjujoče kot delati za plačilo (Haas in Hartel 2004: 10). Delež Slovenk, ki tradicionalno razmišlja o družinski vlogi žensk, je v letu 1995 celo nekoliko višji kot leta 1990. Gre za podatek, ki po mnenju avtoric nekoliko preseneča glede na to, da so Slovenke tradicionalno zaposlene za polni delovni čas. Vendar je omenjeno stališče verjetno bolj značilno za manj izobražene ženske, ki plačano delo (za polni delovni čas) prvenstveno opravljajo zaradi finančnih razlogov. Tudi podatek iz Slovenskega javnega mnenja za leto 2003 kaže, da je družina pomemben vir identitete oz. izpolnitve Slovenk: med ženskami (in moškimi) najdemo prevladujoče stališče, po katerem si ženske, čeprav zaposlene, še vedno najbolj želijo dom in otroke. Z izjavo »že v redu, da je ženska zaposlena, toda tisto, kar si ženske v resnici želijo, so dom in otroci« se je strinjalo 59,3 % žensk in 59,1 % moških (Jogan 2004: 274). Predpostavljamo, da v pogojih, ko sta takó plačano delo kot družina visoko vrednotena prioriteta oz. enako pomembna vira identitete in samozapolnitve (višje izobraženih) žensk in ko na obeh področjih porabijo (pre)veliko delovnih ur, nastopi višja stopnja konflikta vlog. Slovenke sodijo po porabi časa za plačano delo oz. izobraževanje in domače delo skupaj med najbolj obremenjene – za našeto porabijo okrog 7 in pol ur dnevno ali več (Aliaga 2006). Glede na zgornja stališča in dejansko preobremenjenost Slovenk z gospodinjstvom ali domom ter plačanim delom ne preseneča, da jim pogosto zmanjka časa za druženje, zabavo, rekreacijo, spanje itd., to pa vodi v (pre)utrujenost, izčrpanost in stres.

Večji pritisk usklajevanja, ki ga občutijo ženske, in razlike med spoloma v doživljanju pritiska so, dalje, odvisni tudi od ideologije spolov in odnosa nacionalnih politik do enakosti spolov. Bolj enakopravna ideologija spolov, ki se izraža tudi v stališčih ljudi (predvsem žensk) glede spolnih vlog in delitve dela, lahko vpliva na bolj negativno percepcijo usklajevanja različnih vlog na strani žensk. Ugotovimo lahko, da je med Slovenkami prisotna zavest o neenaki delitvi dela med spoloma, zlasti gospodinjskega dela. To je razvidno iz relativno visokega deleža anketiranih žensk (ženske – 66,4 %, moški – 50,9 %), ki se strinjajo z izjavo »moški bi morali opravljati več gospodinjskih del, kot jih opravljajo sedaj« (Jogan 2004: 281). Spremembe v smeri večje enakopravnosti ideologije spolov so razvidne tudi v poviševanju deleža žensk in moških, ki se ne strinjajo s spolno delitvijo vlog (moški v vlogi skrbnika, ženska v vlogi skrbnice), kar je pokazala primerjava rezultatov merjenja vrednot v letih 1991, 1993 in 2003 (Jogan 2004: 273). Možno je, da razkorak med liberalnimi stališči (predvsem višje izobraženih) žensk o spolni delitvi dela na eni in dejansko (neenakomerno) razdelitvijo gospodinjskega dela na drugi strani vpliva na bolj negativne zaznave kombiniranja plačanega dela in družine pri Slovenkah.

Bolj stresno doživljanje konflikta obeh sfer je lahko povezano tudi s prisotnostjo emancipacijskih politik. Po mnenju nekaterih avtoric (npr. Sadar Černigoj 2002; Jogan 2001: 238) so bile državne politike že konec sedemdesetih let 20. stoletja usmerjene k olajševanju povezave poklicnega dela z družino.¹³ Problem usklajevanja obeh področij se je s takšno naravnostjo politik tako – podobno kot na Švedskem – vzpostavil kot javna zadeva oz. vprašanje na ravni kulture, s tem pa je del kulture postalo tudi izkustvo stresa in nenehnega hitenja (van der Lippe in dr. 2003). Iz odnosa kulture do problema usklajevanja pa izhajajo tudi večje težje po harmonizaciji plačanega dela in družine, ki v primeru neuresničenih pričakovanj vodijo k bolj negativnim odzivom.

Vzroke za doživljanje večjega pritiska kombiniranja bi, dalje, lahko iskali v stopnji soglasja v gospodinjstvih. Med pari oz. člani skupnega gospodinjstva v Sloveniji je, poleg Češke, prisotna najmanjša stopnja soglasja, ki so ga merili v povezavi s finančnimi vprašanji, načrtno delitvijo gospodinjskih nalog, obsegom skupnega preživljanja časa in obsegom časa, ki ga preživljajo na delovnem mestu (Jager in dr. 2003: 14). Stalni konflikti med partnerjema na doživljanje pritiska usklajevanja dela in družine vplivajo negativno.

Ugotovitve študije HWF, da so odgovornosti do družine in redna gospodinjska opravila precejšen problem za (višje izobražene) ženske zaradi zahtev plačanega dela v Sloveniji, potrjujejo tudi podatki ankete Slovenskega javnega mnenja iz leta 2003. Ženske z višjo stopnjo izobrazbe (uslužbenke z višjo ali visoko izobrazbo) so v primerjavi z moškimi, ki dosegajo isto profesionalno raven, ter v primerjavi z ženskami z nižjo profesionalno in izobrazbeno ravno bolj utrujene zaradi opravljanja plačanega dela, kar jih ovira pri opravljanju gospodinjska dela (glej Tabela 1).¹⁴

Tabela 1: Pogostost utrujenosti (v %) po spolu in izobrazbi.

		Uslužbenec s srednjo izobrazbo	Uslužbenec z visoko izobrazbo	Drugo	Skupaj
Moški	Nekajkrat na teden	15,1	16,1	18,6	17,3
	Nekajkrat na mesec	34,2	37,5	26,8	30,4
	Enkrat ali dvakrat	20,5	25,0	20,8	21,5
	Nikoli	30,1	21,4	33,9	30,8
	² = 5,072, sig. = 0,535	100	100	100	100
		(73)	(56)	(183)	(312)

13. Po nekaterih razlagah (Jager in dr. 2003: 8) problem usklajevanja obeh sfer ni bil v središču spolne ideologije in politik bivših komunističnih režimov. V ospredju naj bi bila predvsem težnja po vključitvi žensk v plačano zaposlitev s polnim delovnim časom, problem delitve domačega dela pa naj bi ostal netematiziran.

14. Vprašanje se je glasilo: »Kako pogosto se vam je v preteklih treh mesecih zgodilo kaj od navedenega?« – »Iz službe sem prišel-a domov preutrujen-a, da bi lahko opravila vsa potrebna gospodinjska opravila.« Možni odgovori so se glasili: nekajkrat na teden, nekajkrat na mesec, enkrat ali dvakrat, nikoli.

Ženske	Nekajkrat na teden	20,8	34,4	26,0	26,0
	Nekajkrat na mesec	29,7	37,5	25,2	29,5
	Enkrat ali dvakrat	28,7	20,3	21,3	23,6
	Nikoli	20,8	7,8	27,6	20,9
	$\chi^2 = 14,616, \text{sig.} = 0,023$	100	100	100	100
		(101)	(64)	(127)	(292)

Vir podatkov: Toš in dr. 2003/2.

Po drugi strani podatki kažejo, da ženskam iz zgornjega srednjega razreda v primerjavi z moškimi pripadniki istega razreda in z ženskami iz nižjega srednjega razreda ne primanjkuje časa za opravljanje gospodinjskih del¹⁵ (glej Tabela 2). Utrujenost se torej v primerjavi s pomanjkanjem časa kot dejavnikom dela kaže kot pomembnejši vzrok za problematičnost gospodinjskega dela žensk. Do določene mere je to razumljivo, saj višje izobražene ženske – vsaj v primerjavi z nižje izobraženimi ženskami – zaradi težnje po samopodreditvi v karieri v manjši meri razumejo časovno vlaganje v delovno vlogo kot problematično (Carlson in Kacmar 2000). Po drugi strani pa polna (časovna in delovna) angažiranost pri opravljanju kompleksnih in psihično zahtevnih delovnih nalog, s katerimi se srečujejo ženske iz (zgornjega) srednjega razreda, lahko vodi k utrujenosti, izčrpanosti in izgorelosti.

Tabela 2: Pogostost (v %) oteženega izpolnjevanja družinskih odgovornosti po spolu in izobrazbi.

		Uslužbenec s srednjo izobrazbo	Uslužbenec z visoko izobrazbo	Drugo	Skupaj
Moški	Nekajkrat na teden	8,6	13,5	11,8	11,3
	Nekajkrat na mesec	21,4	32,7	21,3	23,3
	Enkrat ali dvakrat	31,4	19,2	26,4	26,3
	Nikoli	38,6	34,6	40,4	39,0
	$\chi^2 = 5,116, \text{sig.} = 0,529$	100	100	100	100
		(70)	(52)	(178)	(300)
Ženske	Nekajkrat na teden	12,0	7,9	11,9	11,1
	Nekajkrat na mesec	21,0	36,5	25,4	26,3
	Enkrat ali dvakrat	23,0	25,4	25,4	24,6
	Nikoli	44,0	30,2	37,0	38,1
	$\chi^2 = 6,452, \text{sig.} = 0,375$	100	100	100	100
		(100)	(63)	(126)	(289)

Vir podatkov: Toš in dr. 2003/2.

15. Vprašanje se je glasilo: »Kako pogosto se vam je v preteklih treh mesecih zgodilo kaj od navedenega?« – »Težko sem izpolnil-a svoje družinske obveznosti, ker sem preveč časa porabil-a za službo.« Možni odgovori so se glasili: nekajkrat na teden, nekajkrat na mesec, enkrat ali dvakrat, nikoli.

Kot kažejo podatki Slovenskega javnega mnenja, prihaja do konfliktov dela in družine tudi v smeri od družine k delu: ženske prihajajo na delo bolj utrujene kot moški (glej Tabela 3).¹⁶

Tabela 3: Pogostost utrujenosti (v %) zaradi gospodinjskega dela po spolu.

	Moški	Ženske	Skupaj
Nekajkrat na teden	1,3	2,0	1,7
Nekajkrat na mesec	2,6	6,8	4,6
Enkrat ali dvakrat	11,5	17,7	14,5
Nikoli	84,6	73,4	79,2
$\chi^2 = 12,880$, sig. = 0,005	100	100	100
	(312)	(293)	(605)

Vir podatkov: Toš in dr. 2003/2.

Vidimo lahko, da konflikti, ki nastajajo med plačano zaposlitvijo in družino, izhajajo iz utrujenosti, ki se pojavi zaradi opravljanja družinskega dela in ki lahko otežuje polno učinkovitost delovanja na področju plačane zaposlitve. Ta ugotovitev ne preseneča, če upoštevamo neenako delitev neplačanega dela med spoloma. Kljub velikemu številu zaposlenih žensk s polnim delovnim časom je prispevek moških k družinskemu delu nižji od prispevka žensk. Na podlagi podatkov iz ankete o porabi časa za leti 2000 in 2001 Inglič in Belak ugotavljata, da ženske porabijo več časa za zaposlitev, izobraževanje, študij in domače delo (34 %) kot moški (30 %). Ženske imajo tako manj prostega časa kot moški – moški imajo na teden 7 ur več prostega časa kot ženske (moški 42 ur in ženske 35 ur tedensko) (Inglič in Belak 2002: 2).

Konflikt vlog usmerja člane gospodinjstev z dvema zaslužkoma (oz. ženske iz teh gospodinjstev) k strategijam za usklajevanje obveznosti z obeh področij. Ena od splošno znanih strategij za obvladovanje konfliktnih zahtev plačanega dela in družine v domala vseh razvitih državah sveta je tudi kupovanje gospodinjskega dela. Pri nas jo oglašujejo številni čistilni in gospodinjski servisi, npr.: »Zaposleni ženski je danes zelo težko uskladiti vse obveznosti, ki jih ima v službi in nato še doma z družino. Za čiščenje dostikrat enostavno zmanjka časa in takrat je čistilni servis še kako dobra rešitev« (<http://www.megaservis.com/stanovanja.html>, oktober 2006).

Plačano gospodinjsko delo je verjetno »dobra rešitev« za številna gospodinjstva, vendar pa ni nadomestilo za neplačano delo, temveč le njegovo dopolnilo. Najete čistilke oz. gospodinjske pomočnice resda opravijo določeno delo, kar deloma razbremeni delodajalke. Vendar ostaja odgovornost za to, da je delo opravljeno, v njihovi domeni. Že odločitev o prenosu gospodinjskih opravil na druge ženske je primarno odločitev žensk samih: če jih ne zmorejo (ali ne želijo) opraviti same, morajo poskrbeti za to, da

16. Vprašanje se je glasilo: »Kako pogosto se vam je v preteklih treh mesecih zgodilo kaj od navedenega?« – »Zaradi dela v gospodinjstvu sem v službo prišel-a preutrujen-a, da bi lahko dobro opravljal-a svoje delo.« Možni odgovori so se glasili: nekajkrat na teden, nekajkrat na mesec, enkrat ali dvakrat, nikoli.

jih opravi nekdo drug. Ženske najeto pomoč neredko tudi plačujejo iz lastnih sredstev. Raziskovalni podatki kažejo, da kupovanje plačane gospodinjske pomoči ni odvisno zgolj od zadostnih dohodkov gospodinjstva, pomembno je tudi, za čigave dohodke gre. Npr. v ameriških gospodinjstvih z dvema zaslužkoma so bile plače žena, ne pa tudi plače njihovih soprogov, pomemben kazalnik porabe denarja za plačane storitve na domu (Soberon - Ferrer in Dardis 1991, v Palameta avgust 2003: 12).¹⁷ Kljub temu, da ženskam pomagajo pomočnice in jih s tem časovno razbremenijo, ostajajo na psihičnem nivoju še vedno obremenjene z gospodinjskimi deli. Zadolžene so tako za iskanje pomoči (povpraševanje po pomoči prek neformalnih virov ali prek oglasov, pogovori s kandidatkami, izbira najustreznejše osebe), organizacijo in vodenje dela (skrb za to, kako in katera dejavnost bo kdaj opravljena, priprava vsega potrebnega za izvedbo dela, npr. nakup čistil, priprava navodil), nadzor nad opravljenim delom (je stanovanje dobro počiščeno, kje morebiti ni), kot tudi za komuniciranje s čistilko oz. gospodinjsko pomočnico (dogovarjanje, pogajanja, urejanje sporov). O delodajalkah v vlogi organizatork in »menedžerk« so poročale tudi naše intervjuvanke:

Ta ženska, ki delam pri njej, me je sama poiskala, pa vprašala, če bi ji hodila čistit domov kakšen popoldan ... Takrat, ko grem tja, mi ta ženska pove ali pa mi napiše na listek, kaj vse imam za postorit. Moški večinoma nimajo veze /.../ s tem. Ta ženska mi ponavadi vse naroči, mož njen pa ne. (Jasna, 30 let, 2 otroka, delo čistilke opravlja okoli 6 mesecev.)

Ženska je glavna. Vsepovsod se ženska zmeni, če je glede likanja, glede čiščenja, generalke, rož, karkoli ... Pa kaj je treba delati: ali bomo okna čistile, ali bomo kje generalko delale ... Edino en primer sem imela /v 27 letih – op. avt./, ko me je mož vprašal, če bi pomagala ženi. Ampak ostalo naprej je pa vse žena urejala. (Terezija, 55 let, 2 otroka, gospodinjsko delo opravlja 27 let.)

Najem plačanega gospodinjskega dela v pogojih, ko ostaja odgovornost za njegovo izvedbo v domeni žensk, bistveno ne spreminja neuravnotežene delitve dela med partnerjema in ne prispeva k njuni (večji) enakopravnosti. Enakopravnost se ne dosega s tem, da partnerica (na konkretni ravni) dela manj ali da nečesa sploh ne dela, temveč s tem, da si partnerja delo enakovredno delita.

3 Družbeno-ekonomske spremembe in plačano gospodinjsko delo

Spremembe v porazdelitvi dohodka – povečanje dohodkovne neenakosti. Podobno kot v ostalih državah v tranziciji je tudi v Sloveniji v prvih letih tranzicije prišlo do pomembnih sprememb v porazdelitvi dohodka in premoženja. Porazdelitev dohodka v letu 1983 je bila zelo drugačna od porazdelitve v letu 1998. V letu 1983 je 10 % najrevnejših ljudi prejelo 2,2 % celotne mase plač, leta 1993 samo 2 % in leta 1998

17. Tudi podatki, ki jih je analiziral Palameta (2003), kažejo, da gospodinjstva, v katerih ženske prispevajo večji delež dohodka, bolj verjetno najemajo pomoč v primerjavi s tistimi, v katerih je delež dohodka, ki ga s plačanim delom zagotavljajo ženske, manjši. Tudi družine z relativno nizkimi dohodki, ki jih v večjem deležu zagotavljajo ženske, bolj verjetno plačujejo domače storitve kot pa gospodinjstva z višjimi dohodki, ki jih v večjem deležu prispevajo moški.

le še 1,8 %. Plače so se 10 % najpremožnejših v 15 letih močno povečale: leta 1983 so njihove plače v skupni masi zavzemale 17,5 %, leta 1993 21,2 % in leta 1998 že 22,5 %. Dohodkovna neenakost se je povečala med letoma 1991 in 1996; v prvih letih tranzicije se je povečal doprinos visokošolske izobrazbe (Stanovnik 1999, v Stanovnik 2005: 53). Leta 1993, ko se je že začela privatizacijska razdelitev, se je dohodek od premoženja v največjem deležu stekal k najpremožnejši skupini (77,5 %), ostalim skupinam pa je pripadalo skupaj 22,5 % premoženjskih dohodkov. V letu 1998 je porazdelitev tega vira dohodka že bolj enakomerna, vendar najpremožnejšim še vedno pripada 45,4 % vseh dohodkov iz premoženja (Čeh 5. 6. 2001: 16). V obdobju 1993–2002 je med zaposlenimi očitno prišlo do povečanja dohodkovne neenakosti (porazdelitev brutodohodkov), vendar se je neenakost po letu 1995 dokaj umirila (Stanovnik 2005: 56). Med leti 1993 in 1998 se je poslabšal dohodkovni položaj gospodinjev z brezposelnim članom in gospodinjev z otroki, starimi do vključno 18 let (Poročilo o človekovem razvoju 2002/03: 30).

Pogoji dohodkovne neenakosti lahko pojasnijo povpraševanje po plačanih gospodinjskih storitvah, na drugi strani pa »priskrbijo« posameznice, ki so pripravljene izvajati tovrstno delo za plačilo. Za analizo vpliva dohodkovne neenakosti na pojav (in širitev) plačanega gospodinjskega dela pa je pomembna tudi specifična lokacija, saj je dohodkovna porazdelitev v nekaterih mestih bolj nepravilna kot v drugih. Večja neenakost pa je lahko povezana z večjo koncentracijo plačanega gospodinjskega dela.

Podaljševanje delovnega časa in povečanje intenzivnosti dela. Starši v Sloveniji imajo časovno zahtevne službe. Zelo velik del staršev ima delovnik, daljši kot 8 ur. O dolgem delavniki najpogosteje poročajo ženske s srednješolsko izobrazbo (30,9 %) in ženske z visokošolsko izobrazbo (25,9 %) (Kanjus Mrčela in Černigoj Sadar 2004: 20, 26–27). Starši tudi ne izrabljajo pravice do skrajšanega delovnega časa po dopolnjenem prvem letu starosti otroka. Avtorici iz teh podatkov sklepata, da se starši kljub starševskim obveznostim prilagajajo kulturi dolgih delovnikov.

Kot kažejo različne raziskave, je delovni čas v Sloveniji in v vzhodni Evropi sorazmerno zelo dolg glede na severozahod Evrope. V Sloveniji se hitro povečuje obseg nadurnega dela in dela ob koncu tedna ter v izmenah. Razmerje med empirično opravljenimi urami in pogodbeno obveznimi v letu 2002 je 40,5 nasproti 45,8 (Malnar 2002: 64, 183). V letu 2003 znaša povprečno število delovnih ur polno zaposlene osebe na teden 42,6 (število delovnih ur se je nekoliko zmanjšalo glede na leto 1998, tedaj je znašalo 43,9), kar Slovenijo poleg npr. Grčije in Velike Britanije uvršča med države z najdaljšim delovnim tednom (European Network Indicators of Social Quality – ENIQ 2005). V slovenskih organizacijah je jasno razvidno naraščanje delovne intenzivnosti. Mednarodna raziskava CRANET je pokazala, da se nadurno delo izvaja v 96 % organizacij in da dela v izmenah ne izvaja 14,8 % organizacij, delo ob koncu tedna pa se ne izvaja v 17,4 % organizacij. Podatki tudi kažejo, da se v Sloveniji delež nadurnega dela povečuje v več organizacij kot v drugih državah EU (34,3 % v primerjavi z 31,6 %), medtem ko je delež organizacij, ki povečujejo delo ob koncu tedna in delo v izmenah, bolj ali manj podoben deležu povečanja v organizacijah drugih držav EU (24,7 % v primerjavi s 25,8 % za delo ob koncu tedna in 23,0 % v primerjavi s 23,9 % za delo v izmenah) (Ignjatovič 2002: 183–184).

Povpraševanje po plačani gospodinjski pomoči je pogosto povezano s časovno zahtevnimi službami: višje, kot so časovne zahteve plačane zaposlitve, in bolj, ko se s tem zmanjšuje čas za domača opravila ter krajša prosti čas, bolj verjetno je, da ženske, ki si to lahko privoščijo (višje plače in dohodki), najemajo pomoč tretje osebe (druge ženske).

Spremembe v porazdelitvi statusnih razlik – spremembe v družbeni strukturi (stratifikacija). Socialno razslojevanje se kaže predvsem v nastajanju dveh novih slojev: višjega srednjega sloja, ki razpolaga s strateškimi dobrinami, ki pripadnikom omogoča ugoden ekonomski položaj, družbeni vpliv in prestiž; ter podrazreda, ki ga ogroža revščina in pomanjkanje ekonomske in družbene moči. Bernik in Trbanc (2005) ugotavljata, da se je sloj inteligence, ki v socialistični družbi zaradi ideologije enakopravnosti in politične kontrole ni mogel izraziti in izrabiti svojih družbenih prednosti, v novih, postsocialističnih okoliščinah preoblikoval v različne kategorije profesionalcev, porajati pa so se začele še druge kategorije, ki sestavljajo višji srednji sloj, tj. menedžerji in višji državni uradniki. Prav pripadniki višjega srednjega sloja pa predstavljajo tisti del prebivalstva, ki so v tranziciji deležni največ ugodnosti. Čeprav se višji srednji sloj še ni dokončno izoblikoval, ugotavljata avtorja, pa postaja vse bolj družbeno prepoznaven in samozavesten. S poglobljanjem ekonomskih in družbenih razlik se torej oblikujeta dva sloja ljudi, ki »omogočata« prenos posameznih dejavnosti gospodinjskega dela na druge: višji sloj, ki razpolaga s finančnimi sredstvi za najemanje pomoči v gospodinjstvu, in nižji sloj, ki nudi to pomoč zaradi revščine, nizkih plač oz. slabega materialnega položaja ali brezposelnosti.

Najemanje čistilk, pa tudi žensk, ki likajo, iz družbeno depriviligiranih skupin lahko razumemo tudi kot kulturno potrošnjo zgornjega srednjega razreda, tj. kot del njegovega življenjskega stila, ki zarisuje simbolne meje razreda ter poudarja in utrjuje njegovo posebnost (finost, petičnost) in prestiž. Izjave intervjuvanih gospodinjskih pomočnic oz. čistilk kažejo na tako zaznavanje razrednih in življenjskostilnih razlik. Navajamo primer:

Je zelo visoka, mislim, da je ena direktorica tam v Ljubljani ... Saj drugače je čisto v redu. Samo ona ima toliko denarja, da si lahko privošči, da kdo dela zanjo ... Itak se ne pogovarjamo veliko ... Ona se ne spusti na moj nivo. (Jasna, 30 let, 2 otroka, delo čistilke opravlja okoli 6 mesecev.)

Plačano gospodinjsko delo torej omogoča reprodukcijo določenega družbenega statusa in življenjskega stila, saj način opravljanja družinskega dela potrjuje položaj gospodinjstva v celotni družbeni strukturi. Organizacija »dóma« kaže tudi na dostop posamezne družine do finančnih virov. Družbena reprodukcija na Slovenskem je torej bila (glede na socialni izvor služkinj oz. socialno neenakost med delodajalci in hišnimi posli ter meščansko ideologijo delitve domačega dela) in ostaja stratificirana dejavnost, ki vključuje in reproducira spolne in razredne neenakosti.

Slabšanje položaja žensk na trgu delovne sile in revščina. V Sloveniji se zaradi prestrukturiranja gospodarstva povečuje povpraševanje po bolj izobraženi in mlajši delovni sili, kar pomeni, da med brezposelnimi narašča število manj izobraženih (Ignjatovič 2002: 179–180), povečuje pa se tudi delež starejših, ki zaradi neustrezne izobrazbe težko

najdejo zaposlitev. Kot smo že omenili, je izguba služb v devetdesetih letih (med leti 1990 in 2000 je bilo izgubljenih 25 % služb) zlasti starejše delavce in ženske usmerjala v upokojevanje ali neformalno ekonomijo. Nevarnosti, da bi izgubile zaposlitev, so izpostavljene zlasti ženske z nižjo izobrazbo in starejše ženske (Pospeševalni center za malo gospodarstvo 2001).

Stopnja tveganja revščine v Sloveniji je sicer po podatkih od leta 1997 do leta 2002 upadala, vendar revščina v Sloveniji obstaja in ogroža 13,6 % prebivalstva; kot ena od glavnih določilnic revščine in socialne izključenosti pa nastopa brezposelnost (Joint Memorandum on Social Inclusion of Slovenia 2003). Stopnja tveganja revščine med ženskami je višja kot med moškimi (Poročilo o človekovem razvoju 2002/03: 25). Ena od posledic brezposelnosti in revščine slabo plačanih, nizko izobraženih in brezposelnih žensk je čiščenje v tujih domovih. Intervjuji s čistilkami, ki so delo opravljale bodisi kot svojo edino plačano delo ali pa kot dopolnilo formalni zaposlitvi, so pokazali, da ženske opravljajo delo izključno zaradi ekonomske nuje in materialne stiske svojih družin. Navajamo nekaj značilnih izjav:¹⁸

Ja, plača je čisto prenizka, pa nismo imeli za preživeti, mož je itak brezposeln ... Tako da sem morala najti kaj dodatnega ... Drugače sploh ne bi preživel, saj mi ni nič drugega preostalo. (Jasna, 30 let, 2 otroka, delo čistilke opravlja okoli 6 mesecev.)

Imam družino in sem bila prisiljena iti v to službo. Ker druge možnosti pač ni bilo, sem sprejela to službo. (Ivana, 29 let, 2 otroka.)

To je moje edino delo, ker sem, žal, ostala brez službe in se moram pač preživljati na tak način ... Zato ker sem prestara, da bi dobila kakšno delo v bilo kateri tovarni, in to je bila edina možnost ... da si s tem služim kruh. (Vesna, 53 let, 2 otroka, čisti v Italiji.)

Narščanje zaposlovanja žensk v profesionalnih poklicih in na menedžerskih delovnih mestih. V razvitem svetu je oživitvev plačanega domačega dela povezana z naraščanjem števila žensk v profesionalnih poklicih in na menedžerskih delovnih mestih (Gregson in Lowe 1994). Študije tudi ugotavljajo, da ženske, ki opravljajo nadurno delo oz. so zaposlene na vodilnih ali nadzornih delovnih položajih, najemajo več plačanih storitev kot ostale zaposlene ženske ter da ženske z višjo izobrazbo bolj verjetno poiščejo plačano pomoč v gospodinjstvu kot tiste z nižjo izobrazbo (Tijdens in dr. 2003: 7, 16). V Sloveniji v zadnjem desetletju narašča število žensk, ki gradijo profesionalno kariero. Anketa o delovni sili kaže, da je med letoma 1997 in 2004 delež žensk, ki delajo v profesionalnih in menedžerskih poklicih¹⁹ ali kot visoki uradniki in zakonodajalci, narasel s 16,0 % na 23 % (glej Tabelo 4).

---

18. Vprašanje se je glasilo: »Zakaj ste se sploh odločili za takšno delo, če ga primerjate z drugimi vrstami dela?«

19. Čeprav statistični podatki kažejo višjo udeležbo žensk v administrativnih, menedžerskih in profesionalnih poklicih, je treba upoštevati, da gre – vsaj pri menedžmentu – za kategorijo, ki vključuje različne položaje z različno organizacijsko močjo in udeležbo pri odločanju. Več menedžerk je v novoustanovljenih majhnih podjetjih kot v velikih podjetjih (Kanjuo - Mrčela 2000: 57).

Tabela 4: Ženske (v %) v poklicih storitvenega razreda (1997–2004).

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
	418	414	406	414	418	415	407	430
Zakonodajalci, visoki uradniki, menedžerji	3,3	3,6	4,2	4,6	5,0	4,6	4,4	4,7
Strokovnjaki	12,7	13,5	13,8	14,0	14,4	15,7	17,2	18,1
Tehniki in drugi strokovni sodelavci	12,7	13,0	14,0	14,7	16,0	17,8	18,2	18,1

Vir podatkov: Anketa o delovni sili 1997–2004.

Tudi anketni podatki na reprezentativnem vzorcu za polnoletno prebivalstvo iz raziskav Slovenskega javnega mnenja (1991/2–2003/4) kažejo naraščajoč delež žensk med poklici, ki sestavljajo višji srednji razred ali t. i. storitveni razred (glej Tabelo 5 in Graf 1). V dobrem desetletju se je delež uslužbenk z višjo ali visoko izobrazbo med vsemi zaposlenimi podvojil (s 15,8 % na 33,6 %).²⁰

Tabela 5: Uslužbenci (v %) z višjo ali visoko izobrazbo med vsemi zaposlenimi po spolu (1991–2003).

	Moški	Ženske	Skupaj
1991	12,7	15,8	14,2
1992	12,7	17,1	14,7
1993	15,1	19,4	17,2
1994	16,2	20,3	18,3
1995	14,2	19,9	16,9
1996	12,9	20,1	16,5
1997	15,2	19,5	17,2
1998	15,6	25,4	20,1
1999	18,9	24,4	21,5
2000	15,2	25,6	20,2
2001	18,1	30,2	24,0
2002	22,7	27,3	25,0
2003	19,0	33,6	24,4

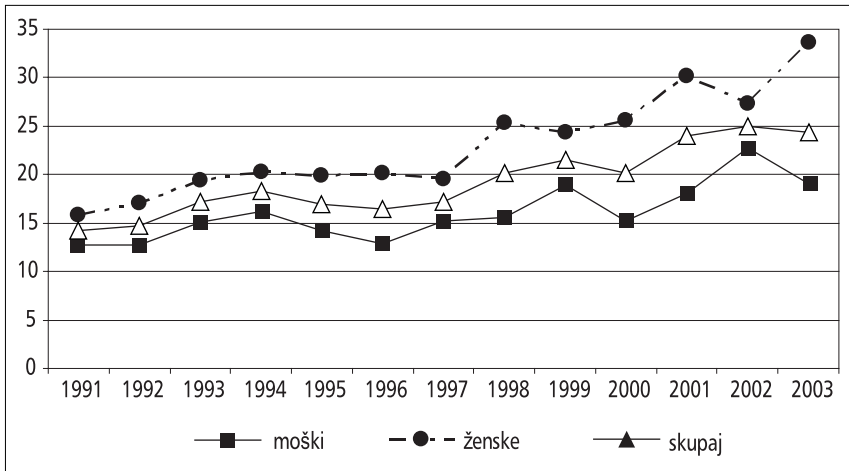
Vir podatkov: Toš in dr. 1991/2–2003/4.

Ženske iz zgornjega srednjega razreda kombinirajo delo s kariero, materinstvom, gospodinjstvom in partnerstvom, kar na splošno ustvarja kaotično življenje, stalno pomanjkanje (prostega) časa in zlasti preobremenjenost, utrujenost in izčrpanost. Gospo-

20. Štebe (2004: 40) ugotavlja, da analiza vzorca raziskave Slovensko javno mnenje nakazuje, da je bilo vodilo te raziskave že od samega začetka skrb za kakovost, kar je eden od elementov, ki zagotavlja njeno visoko verodostojnost.

dinjnska opravila, kot so priprava hrane, čiščenje, pospravljanje in likanje, so dolgotrajno, utrudljivo, intenzivno in težko delo, in ker ženskam primanjkuje energije (zlasti zaradi utrujenosti, ki jo povzroča opravljanje plačanega dela), lahko prenos naštetih nalog na druge ženske nastopa kot ena od strategij prilagoditve (višje izobraženih žensk) na nasprotnoče si zahteve družine in plačanega dela.

Graf 1: Uslužbenci (v %) z višjo ali visoko izobrazbo med vsemi zaposlenimi po spolu (1991–2003).

Vir podatkov: Toš in dr. 1991/2–2003/4.

4 Sklep

Plačanega gospodinjanskega dela ne moremo pojasniti zgolj z enim samim dejavnikom ali vzrokom. Podobno kot v številnih drugih državah se tudi v Sloveniji verjetno pojavlja in širi kot posledica dohodkovne neenakosti, zaposlenosti žensk v javni sferi (zlasti naraščanja števila žensk v profesionalnih poklicih in na menedžerskih delovnih mestih), kulture dolgega delovnega časa in spolno nesimetrične delitve dela v zasebni sferi doma med (zaposlenima) partnerjema. Po drugi strani pa tudi zaradi brezposelnosti žensk (ali nizkih dohodkov v družinah, v katerih živijo), ki ponujajo svoje storitve. Ohranjanje in povečevanje razlik med slojem prebivalstva, ki ima boljši ekonomski položaj, in tistimi, ki živijo v neugodnih finančnih in materialnih pogojih, lahko povečata povpraševanje po plačani pomoči v gospodinjstvih in ponudbo tega dela.

Plačano družinsko delo je v Sloveniji del neformalne, sive ekonomije in je kot tako neregulirano, uradna statistika ga ne registrira in ne meri, zato je ocena njegovega obsega otežena. Kot kažejo podatki Ankete o delovni sili iz leta 2005 (to so edini podatki na reprezentativnem vzorcu, na katere smo se lahko oprli), plačana pomoč pri gospodinjstvih delih ni splošno razširjen pojav v Sloveniji. Plačano pomoč pri čiščenju stanovanja so najeli le 3 % gospodinjstev, vendar pa podatki raziskave v okviru projekta SIPA kažejo, da so potrebe žensk (z majhnimi otroki) po pomoči na domu oz. v gospodinjstvu zelo velike, obenem pa je močno prisotna tudi pripravljenost (starejših,

nezaposlenih, manj izobraženih) žensk, da bi to delo izvajale. Prav tako lahko na podlagi podatkov, pridobljenih z intervjuji in pregledi oglasov v Salomonovem oglasniku ter na svetovnem spletu, ugotovimo, da ponudba obstaja in narašča. Povpraševanje oz. potrebe po pomoči pri čiščenju, pospravljanju, likanju in pranju, ki jih razkrivajo podatki omenjenih raziskav in virov, so razumljivi, če upoštevamo podatek Ankete o delovni sili, da je neenaka delitev med partnerjema največja pri najmanj »cenjenih« (in najbolj utrujajočih) dejavnostih – likanju in čiščenju.

Kupovanje gospodinjskega dela je ena od strategij kombiniranja plačanega dela in gospodinjskih obveznosti. Podatki iz Ankete o delovni sili (2005) kažejo, da je prisotna zlasti v gospodinjskih, v katere so vključene bolj izobražene ženske. Z višanjem izobrazbe in zasedanjem višjih položajev na delovnem mestu se torej ženske manj posvečajo gospodinjskim opravilom. Običajno prepuščajo te dejavnosti tretji osebi ženskega spola in nižjega socialnega statusa. Primerjalna študija o doživljanju konflikta med delom in družino v 8 evropskih državah, izvedena v letu 2001 (HWF), je pokazala, da (zlasti višje izobražene) ženske v Sloveniji doživljajo najvišji pritisk usklajevanja vlog med vsemi moškimi in ženskami v analiziranih državah. Javnomnenjski podatki iz leta 2003 so, dalje, pokazali, da pripadnice zgornjega srednjega razreda (uslužbenke z visoko izobrazbo) v primerjavi z moškimi iz istega razreda in ženskami iz nižjega srednjega razreda bolj kot pomanjkanje časa pri učinkovitem delovanju v družini omejuje preobremenjenost oz. utrujenost zaradi plačanega dela. Da pa bi lahko z gotovostjo trdili, kateri so dejavniki dela oz. družine, ki vplivajo na nakup pomoči v gospodinjstvu, bodo potrebne še nadaljnje empirične raziskave.

Zahvala

Zahvaljujem se doc. dr. Mitji Hafnerju - Finku in mag. Katji Rutar za prijazno in koristno pomoč pri iskanju in pripravi nekaterih podatkov iz raziskave Slovensko javno mnenje ter anket o delovni sili. Najlepše se zahvaljujem tudi anonimnim recenzentom za pozorno branje zgodnejše različice članka in za pripombe nanjo.

Literatura in viri

- Bernik, Ivan, in Trbanc, Martina (2005): Avtoportret višjega srednjega sloja: izjemnost in konformnost. *Teorija in praksa*, XLII (1): 65–88.
- Bittman Michael, Matheson, George, in Meagher, Gabrielle (1999): The Changing Boundary between Home and Market: Australian Trends in Outsourcing Domestic Labour. *Work, Employment and Society*, 13: 249–73.
- Cancedda, Alessandra (2001): *Employment in Household Services*. Dublin: European Foundation.
- Carlson, D. S., in Kacmar, K. M. (2000): Work-Family Conflict in Organization. Do Life Role Values make a Difference? *Journal of Management*, 26: 1031–1054.
- Cohen, Philip N. (1998): Replacing Housework in the Service Economy: Gender, Class, and Race-Ethnicity in Service Spending. *Gender & Society*, 12 (2): 219–231.

- Coser, Lewis (1973): Servants: The Obsolescence of an Occupational Role. *Social Forces*, 52: 31–40.
- Čeh, Silva (5. 6. 2001): Desetletje našega razslojevanja. *Delo*, 127: 16.
- Černič - Istenič, Majda (2001): Vloge med spoloma. V N. Stropnik in M. Černič Istenič (ur.): *Prebivalstvo, družina in blaginja: stališča do politike in ukrepov*. Ljubljana: Inštitut za ekonomska raziskovanja.
- Černigoj Sadar, Nevenka, in Brešar, Alenka (1995): Nekatere značilnosti podvzorca staršev z otroki starimi do treh let. V N. Černigoj Sadar: *Kvaliteta življenja družin v Sloveniji: Raziskovalno poročilo*. Ljubljana: FDV, IDV.
- Černigoj Sadar, Nevenka (2002): Stres na delovnem mestu. *Teorija in praksa*, XXXIX (1): 81–102.
- De Ruijter, Esther, van der Lippe, Tanja, in Raub, Werner (2003): Trust Problems in Household Outsourcing. *Rationality and Society*, 15 (4): 473–507.
- Dremelj, Polona (2003): Sorodstvene vezi kot vir socialne opore posameznikov. *Družboslovne razprave*, 19 (43): 149–170.
- Filipovič, Maša, Kogovšek, Tina, in Hlebec, Valentina (2005): Starostniki in njihova vpetost v sosedska omrežja. *Družboslovne razprave*, 21 (49/50): 205–221.
- Gorz, Andre (1994): *The New Servants*. V *Capitalism, Socialism, Ecology*. London: Verso.
- Greenhaus, Jeffrey H. (1988). The Intersection of Work and Family Roles: Individual, Interpersonal, and Organizational Issues. V E. B. Goldsmith (ur.): *Work and Family: Theory, Research, and Applications*. Newbury Park, CA: Sage.
- Gregson, Nicky, in Lowe, Mishelle (1994): *Servicing the Middle Classes: Class, Gender and Waged Domestic Labour in Contemporary Britain*. London and New York: Routledge.
- Hochschild, Arlie R. (1997): *The Time Bind. When Work becomes Home and Home becomes Work*. New York: Metropolitan.
- Hochschild, Arlie R. (2003): *The Commercialization of Intimate Life: Notes From Home and Work*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press
- Human Development Report (2002/03). Ljubljana: Institute of Macroeconomic Analysis and Development. 27.
- Ignjatović, Miroslav (2002): *Družbene posledice povečanja prožnosti trga delovne sile*. Ljubljana: Znanstvena knjižnica FDV.
- Inglīč, Rihard, in Belak, Eva (2002): *Time Use in Slovenia: Some Results of the 2000/01 Time Use Survey*. *Work Time and Free Time: Dynamics and Convergence in Changing Context*. Lisbon: Technical University of Lisbon.
- Jogan, Maca (2001): *Seksizem v vsakdanjem življenju*. Ljubljana: Znanstvena knjižnica FDV.
- Jogan, Maca (2004): *Spolna neenakost kot (ne)samoumevna značilnost sodobne slovenske družbe*. V B. Malnar, I. Bernik (ur.): *S Slovenkami in Slovenci na štiri oči*: 265–286. Ljubljana: FDV.
- Kanjoo - Mrčela, Aleksandra (2000): *Spolna konstrukcija menedžerskih vlog: stekleni organizacijski stropovi v devetdesetih*. *Družboslovne razprave*, 16 (34/35): 53–78.
- Kogovšek, Tina, in dr. (2003): *Omrežja socialne opore Ljubljancanov*. *Družboslovne razprave*, 19 (43): 183–204.
- Palameta, Boris (avgust 2003): *Who Pays for Domestic Help? Perspectives*, 4 (8): 12–15.

- Sadar Černigoj, Nevenka (2002): Labour Market Integration of Women and care Work (neobjavljeno poročilo).
- Salzinger, Leslie (1991): A Maid by Any Other Name: The Transformation of 'Dirty Work' by Central American Immigrants. V M. Burawoy (ur.): *Ethnography Unbound: Power and Resistance in Modern Metropolis*: 139–160. Berkeley: University of California Press.
- Štebe, Janez (2004): Načrt in analiza vzorca za anketo Slovensko javno mnenje – SJM 2000. V N. Toš in dr.: *Vrednote v prehodu III: Slovensko javno mnenje 1999–2004*. Ljubljana: FDV, IDV (Dokumenti SJM 10).
- Toš, Niko, in dr. (2003/2): Slovensko javno mnenje: Mednarodna raziskava o družini in narodni identiteti in stališča o lokalni demokraciji [datoteka kodirne knjige]. Ljubljana: FDV, IDV.
- Toš, Niko, in dr. (1991/2, 1992/3, 1993/1, 1994/4, 1995/4, 1996/2, 1997/1, 1998/1, 1999/4, 2000/1, 2001/2, 2002/1, 2003/4): Slovensko javno mnenje [datoteka kodirne knjige]. Ljubljana: FDV, IDV.
- Ule, Mirjana, in Kuhar, Metka (2003): Mladi, družina, starševstvo: spremembe življenjskih potekov v pozni moderni. Ljubljana: FDV.
- Ule, Mirjana, in dr. (2003): Tipi družin in socialne mreže: Poročilo. Ljubljana: FDV.
- Warren, Tracey (2003): Class- and Gender-based Working Time? Time Poverty and the Division of Domestic Labour. *Sociology*, 37 (4): 733–752.

Spletne strani

- Aliaga, Christel (4/2006). Statistics in Focus: Population and Social Conditions. Dostopno prek: http://epp.eurostat.cec.eu.int/cache/ITY_OFFPUB/KS-NK-03-012/EN/KS-NK-03-012-EN.PDF (oktober 2006).
- Boskič, Ružica, Filipovič, Maša, in Mandič, Srna (2005): European Network Indicators of Social Quality – ENIQ – Social Quality: The Slovene National Report. Dostopno prek: <http://socialquality.nl/site/ima/SloveneNationalReport.pdf> (marec 2006).
- Haas, Barbara, in Hartel, Margit (2004): Work-Care Balance? Cross National Models for comparing Eastern and Western Europe. Dostopno prek: <http://www.apsoc.ox.ac.uk/Espanet/espanetconference/papers/ppr.10B.CW.pdf.pdf> (oktober 2006).
- How Europeans Spend their Time: Everyday life of Women and Men, Data 1998–2002 (2004). Dostopno prek: http://epp.eurostat.cec.eu.int/cache/ITY_OFFPUB/KS-58-04-998/FR/KS-58-04-998-FR.PDF (marec 2006).
- Jager, Aneet, Kops, Yvonne, in van der Lippe, Tanja (2003): The Work-Family Balance for Couples in Europe: A Comparative Analysis on Combination Pressure in six European Countries, Research Networks 9: Sociology of families and intimate lives. Dostopno prek: http://www.um.es/ESA/papers/Rn9_13.pdf (november 2005).
- Joint Memorandum on Social Inclusion of Slovenia (2003). Dostopno prek: http://www.gov.si/mdds/doc/jim_an.pdf (april 2006).
- Kanjuro Mrčela, Aleksandra, in Černigoj Sadar, Nevenka (2004): Starši med delom in družino: Zaključno poročilo. Dostopno prek: http://www.uem.gov.si/fileadmin/uem.gov.si/pageuploads/ocetovstvo_raz_por_starsevstvo.pdf (maj 2006).
- Malnar, Brina (2002): Evropska družboslovna raziskava 2002: Zaključno raziskovalno poročilo. Dostopno prek: http://cjm.fdv.uni-lj.si/e-dokumenti_sjm/aESS2002_ELABORAT_mega.pdf (januar 2006).

- Pajnkihar, Tatjana (2003): Fleksibilnost trga dela v Sloveniji z vidika zaznav podjetij in posameznikov. Dostopno prek: <http://66.102.9.104/search?q=cache:1iK00e5JnNAJ:www.sicenter.si/pub/Raziskava-september%252003-KONcNA.pdf+skraj%C5%A1an+delovni+%C4%8Das+%C5%BEenske+slovenija&hl=sl&gl=si&ct=clnk&cd=4> (oktober 2006).
- Poročilo o človekovem razvoju: Slovenija (2002/03). Ljubljana: Urad za makroekonomske analize in razvoj. Dostopno prek: <http://www.gov.si/umar/projekti/pcr/02/pcr1.pdf> (april 2006).
- Renner, Tanja (2000): O delu »iz ljubezni«: Politična zgodovina neplačanega ženskega dela. Gospodinja/A. Oakley: 279–301. Ljubljana: Založba *cf.
- Sicenter. Dostopno prek: http://www.sicenter.si/slo_sum_surveysi.html (oktober 2006).
- SIPA. Dostopno prek: http://sipa.mirovni-institut.si/slo/novice/novica_13_01_2005.htm (februar 2006).
- Stanovnik, Tine, in Verbič, Miroslav (2002): Wage and Income Inequality in Slovenia, 1993–2002. Dostopno prek: <http://econwpa.wustl.edu:8089/eps/pe/papers/0502/0502002.pdf> (april 2006).
- Stanovnik, Tine, in Verbič, Miroslav (2005): Prispevek k analizi dohodkovne neenakosti v Sloveniji. IB revija, 39 (1–2): 50–66. Dostopno prek: http://72.14.207.104/search?q=cache:BOMbzITKFrkJ:www2.arnes.si/~ssdmverb/projekti_si.htm+stanovnik+verbi%C4%8D&hl=sl&ct=clnk&cd=1&ie=UTF-8&inlang=pl (april 2006).
- Tijdens, Kea, van der Lippe, Tanja, in de Ruijter, Esther (2003): Working Women's Choices for Domestic Help? The Effects of Financial and Time Resources, AIAS Working paper 03/17. Amsterdam: Amsterdam Institute for Advanced Labour Studies. Dostopno prek: http://www.uva-aiaas.net/files/working_papers/wpkea15.pdf (november 2005).
- Van der Lippe, Tanja, Jager, Annet, in Kops, Yvonne (2003): Combination Pressure: The Work Family Balance in European Countries (draft version). Dostopno prek: http://www.hwf.at/downloads/open_area/publications/forum_publications_12.pdf (oktober 2006).

Naslov avtorice:

dr. Zdenka Šadl
Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani
Kardeljeva pl. 5, SI-1000 Ljubljana
e-mail: zdenka-sadl@fdv.uni-lj.si